

PUBLIKACIJOS IR INFORMACIJOS

Filolog. m. kand. V. ŽUKAS

IŠ LIETUVIŲ SPAUDOS ISTORIJOS

Apie A. Vilkutaičio ruošą lietuvių kalbos žodyną

XIX a. pabaigoje, stiprėjant ekonominiams, politiniams bei kultūriniais Rusijos imperijos tautų ryšiams, intensyvėjant lietuvių visuomenės mokslo bei kultūros gyvenimui, ypač buvo jaučiama lietuvių kalbos žodynų stoka. Žodynai buvo reikalingi kalbos mokslui, spaudos ir literatūros darbuotojams, taip pat praktiniams poreikiams, pavyzdžiui, lietuvių emigrantams į stambiuosius Rusijos miestus bei užsienio šalis. Tuo laikotarpiu buvo dedama nemaža pastangų sudaryti lietuvių bei kitų — rusų, lenkų, vokiečių, anglų, latvių — kalbų žodynus. Yra žinių apie daugiau kaip 15 tuo metu įvairiose vietose ruošų žodynų (S. Skinkio, S. Gimžausko, M. Gylio, G. Chmielevskio, M. Akelaičio, A. Dirikio, J. Balvočiaus-Geručio ir kt.). Deja, užbaigti ir išspausdinti buvo tik nedaugelis žodynų: F. Kuršaičio „Lietuvių kalbos žodynas“ (1870—1883), M. Miežinio „Lietuviškai-latviškai-lenkiškai-rusiškas žodynas“ (1894), pradėtas spausdinti A. Juškevičiaus „Lietuvių žodynas“ (1897). Jungtinėse Amerikos Valstijose buvo spausdinami kai kurie lietuvių-anglų kalbų žodynai (M. Tvarcausko, P. Sausraičio, A. Lalio). Prie to laikotarpio lietuvių veikėjų, dirbusių leksikografijos srityje, skirtinas ir A. Vilkutaitis.

Lietuvių rašytojas, vertėjas ir publicistas Antanas Vilkutaitis (1864—1903), studijuodamas Maskvos universitete technikos mokslus, domėjosi taip pat kalbos dalykais ir, prof. P. Fortunatovo skatinamas, ėmėsi ruošti rusų-lietuvių kalbų žodyną. Tam reikalui Vyriausioji spaudos reikalų valdyba 1891 m. birželio mėn. leido jam įsigyti be cenzūros kontrolės užsienyje išleistus lietuviškus spaudinius. Darbas prie žodyno ėjo sėkmingai, bet dėl akių ligos jis buvo priverstas jį nutraukti. Praėjus keletui metų, Vilkutaitis savo darbą prie žodyno atnaujino ir 1901 m. birželio 30 d. vėl kreipėsi į Vyriausiąją spaudos reikalų valdybą, prašydamas leidimo be cenzūros kontrolės persisiųsdinti iš užsienio lietuviškų spaudinių. Į prašomų leidinių sąrašą įtraukti 39 spaudiniai. Buvo reikalaujami šie laikraščiai: „Nauja lietuviška ceitunga“, „Vienybė lietuvninkų“ (1901), „Varpas“, „Ūkininkas“, „Apšvieta“, „Lietuva“, „Tėvynės sargas“, „Tėvynė“, „Dirva“, „Viltis“, „Saulėteka“. Į pageidaujamų knygų sąrašą įtraukta S. Daukanto „Istorija Lietuvos“ ir „Būdas senovės lietuvių...“, S. Gimžausko „Lietuvos bičiulis“, A. Baranausko „Ostlitausche Texte“, M. Miežinio „Lietuviška gramatika“, J. Zauerveino „Kelių laikraščių lietuviškasis klausis-

mas“, M. Davainio-Silvestravičiaus „Patarlės ir dainos“, V. Kudirkos „Kanklės. Lietuviškos dainos 4 balsams“ ir „Laisvos valandos“, E. Venkšteto „Mítai, pasakos ir legendos“, J. Žilinskio (Ir. Jono) „Lietuviai Amerikoje“ ir „Lietuviški dainiai“, „Biblija“, A. Burbos „Prozaiški raštai“, A. Mickevičiaus „Vėlinės“, A. Pabrėžos „Botanika“ (1900), „Dainų knygelė“, „Dokumentas apie lotyniškas litaras lietuviškoje literatūroje“ ir kt.

Spaudos reikalų valdyba Vilkutaičio prašymo nepatenkino ir leidimo prašomiems spaudiniams įsigyti nedavė.

Šį klausimą liečianti archyvinė medžiaga yra Centriniam valstybiniame istoriniame archyve Leningrade (ЦГИА, ф. 776, оп. 21. Ед. хр. 475, л. 206, 207).

Lietuviška chrestomatija

Mokykloms skirtų lietuviškų chrestomatijų iki XX a. pradžios pasirodė labai mažai. Žinomos yra kelios XIX a. antroje pusėje Rytų Prūsijoje išleistos lietuviškos chrestomatijos (F. Srederio, F. Bekerio, R. Jakoby). Amerikoje buvo išleista A. Miluko chrestomatija. Buvo keletas mokslo tikslams skirtų to pobūdžio leidinių: Varšuvoje 1876 m. pasirodė S. Mikuckio ir S. Peterburge 1901 m. E. Volterio chrestomatijos. Visiškai nebuvo Lietuvos mokykloms skirtų chrestomatijų. Tokių leidinių ypač trūko Suvalkų gubernijos mokykloms, kur, nors ir epizodiškai, buvo dėstoma lietuvių kalba. Yra žinoma tik P. Armino-Trupinėlio 1883 m. paruošta, tačiau neišspausdinta chrestomatija pradžios mokykloms. Įdomus ir reikšmingas tos srities darbas buvo I. Liutostanskio sudaryta lietuviška chrestomatija.

1901 m. rugsėjo 2 d. raštu į Peterburgo cenzūros komitetą kreipėsi Suvalkų berniukų gimnazijos lietuvių kalbos mokytojas Ipolitas Liutostanskis, prašydamas leisti išspausdinti jo sudarytą „Lietuvišką chrestomatiją“ („Литовская хрестоматия для учеников старшего возраста“). Chrestomatija, kaip nurodė sudarytojas, „būtinai reikalinga dviem Varšuvos apygardos lietuviškoms gimnazijoms“ Chrestomatija buvo dviejų dalių ir 162 didelio formato puslapių. Rankraštis buvo rašytas rusišku šriftu.

Peterburgo cenzūros komitetas gautą rankraštį nusiuntė Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai, kad ši jį cenzūruotų. 1902 m. gegužės 1 d. Spaudos reikalų valdyba Peterburgo cenzūros komitetui rankraštį grąžino ir nurodė, kad pirmoji chrestomatijos dalis (cenzūros nurodyti 1—81 pusl.) gali būti išspausdinta, jeigu iš jos bus pašalintos raudonu pieštuku užbrauktos vietos. Antroji chrestomatijos dalis (cenzūros nurodyti 81—162 pusl.) buvo visiškai uždrausta.

Centriniam Valstybiniame istoriniame archyve Leningrade yra išlikęs pirmosios dalies rankraštis. Į pirmąją chrestomatijos dalį įtraukti K. Donelaičio „Metai“ (išlikusio rankraščio 83—114 pusl.). Iš „Vasaros darbų“ cenzūra išbraukė keturias eilutes:

Taip dieve duok kožnam, kurs mūsų Lietuvą garbi
Ir, lietuviškai kalbėdams, baudžiąvą seka,
Tam dieve duok sulaukt kasmets pavasarį sveiką,
Ogi pabaigus tą, po tam ir vasarą linksmą.

Kitos cenzūros kopiūros neesminės — išbraukti atskiri žodžiai.

Į chrestomatiją įtrauktos K. Donelaičio pasakėčios „Lapės ir gandro česnis“, „Rudikis jomarkininks“, „Šuo Didgalvis“, „Vilks provininks“, „Ažuols gypelnys“ ir laiškas „Širdingas Brolau!“, pasirašytas kriptoni- mu C. D.

Į chrestomatiją taip pat įtrauktos P. Armino-Trupinėlio verstos lenkų rašytojo L. Kondratavičiaus poemos „Piaštų duktė. Apysaka apie Lietuvius 1282 metų“ ir „Kaimo mokykla“, A. Mickevičiaus eilėraštis „Trys Budriai“, I. Krylovo ir I. Krasickio pasakėčios „Bitė ir šlapys“, „Kur geriausias?“, „Žuikis ant medžioklės“, „Lapė ir liūtas“, „Zuvytė“, „Arkliai“, „Sugėdinta lapė“, „Lapė ir vilkas“, „Varna ir lapė“

Kūrinių autoriai ir vertėjai chrestomatijoje nenurodomi.

Į chrestomatiją taip pat įtraukta keletas lietuvių liaudies dainų: „Išei- siu ant kalno“, „Oj eisiu, eisiu“, „Šią naktelę par naktelę miego nemiego- jau“, „Biruta“ (pastarosios dainos yra tik antraštė, ir sunku pasakyti, ar tai buvo S. Valiūno daina).

I. Liutostanskio sudarytą chrestomatiją tenka teigiamai vertinti ir kal- bos, ir turinio atžvilgiu. Į ją įtraukta lietuvių tautosakos pavyzdžių, žy- miausio senosios lietuvių literatūros atstovo K. Donelaičio kūriniai, ro- mantinė, lietuvių tautos praeitį garbinanti L. Kondratavičiaus poema „Piaštų duktė“, A. Mickevičiaus „Trys Budriai“ Kai kurios į šią chresto- matiją įtrauktos I. Krylovo ir I. Krasickio pasakėčios vėliau buvo pastoviai spausdinamos lietuviškose chrestomatijose (pvz., „Arkliai“ ir kt.). Į chres- tomatiją įtraukti kūriniai yra ne tik vertingi lietuvių kalbos mokymui, bet reikšmingi ir savo tendencijomis — jie kėlė nacionalinį sąmoningumą, ugdė gimtojo krašto meilę. Deja, nėra antrosios dalies rankraščio, ir negalima tiksliai įvertinti šios chrestomatijos paruošėjo idėjinių pozicijų, naujai- sių kūrinių parinkimo principų.

Tuo būdu I. Liutostanskio chrestomatija, nors parašyta caro administ- racijos primetamu rusišku šriftu, yra vertingas bandymas spaudos drau- dimo metais paruošti lietuvių kalbos mokymui skirtą leidinį gimnazijoms. Galimas daiktas, kad ši chrestomatija turėjo kokių nors ryšių su P. Ar- mino-Trupinėlio paruošta chrestomatija pradžios mokykloms.

I. Liutostanskio chrestomatijos rankraštis ir kiti su ja susiję raštai yra laikomi Centriniaame valstybiniame istoriniame archyve Leningrade (ЦГИА, ф. 777, оп. 5. Ед. хр. 43, л. 6,10).

Apie lietuviškas knygutes rusiškomis raidėmis

1900 m. į S. Peterburgo cenzūros komitetą buvo atsiųstas šventiko Si- manskio pasirašytas 1900 m. liepos 8 d. raštas, kuriame Suvalkų mokyklų direkcijos viršininko (начальник Сувалкской учебной дирекции) vardu prašoma leisti išspausdinti rusiškomis raidėmis keturias lietuviškas kny- gas: 1) «Кур гивуляй, тен ир дуона» («Где скот, там и хлеб»), 2) «Па- сака апе жувиника ир жувеле» («Сказка о рыбаке и рыбке»), 3) «Укиш- касис Календорюс 1900 метамс» («Хозяйственный календарь на 1900 год») ir 4) «Ко рейке жямей, кад буту вайсинга? Укиникамс жодис»

(«Что нужно чтобы земля была плодородна»). Kartu su raštu į cenzūros komitetą buvo atsiųsti ir šių knygų rankraščiai. Knygos, kaip nurodyta rašte, skiriamos **pradžios mokykloms** (Mano pabraukta — V. Ž.) („для начальных училищ“).

S. Peterburgo cenzūros komitetas, neturėdamas lietuvių kalbą mokančio cenzoriaus, atsiųstus rankraščius persiuntė Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai. 1901 m. sausio 31 d. cenzorius Golovinas davė leidimą spausdinti minėtas knygas.

Kaip rodo lietuvių bibliografijos šaltiniai, Suvalkuose 1902 m. buvo išleistos tik dvi knygos: Seinų pavieta Gibų mokyklos mokytojo J. Grabausko versta A. Puškino „Пасака апе жувиника ир жувеле“ (lietuvių ir rusų kalbomis) ir „Укишкасис Қалендорюс 1902 метамс“. Pastarąjį leidinį rusų raidėmis perrašė J. Grabauskas, išspausdino Suvalkų mokyklų direkcijos viršininkas Cebotariovas. Be kalendoriaus, jokios kitos medžiagos leidinyje nėra. Abu leidinius spauda, pvz., „Varpas“, sutiko neigiamai. P. Naudlinskio [D. Tumėno?] brošiūra „Ko reikia žemei, kad būtų vaisinga“ (pirmą kartą išspausdinta Tilžėje 1897 m.) rusiškomis raidėmis nepasirodė. Nebuvo išspausdinta ir knygutė „Kur gyvuliai, ten ir duona“.

Dokumentai, liečiantieji minėtas keturias knygutes, laikomi Centrinia-me valstybiniame istoriniame archyve Leningrade (Дело СПб Цензурного Комитета 1900, № 92 о рассмотренных сочинениях на литовском языке).

Vilniaus generalgubernatoriaus P. Sviatopolko-Mirskio 1902—1903 m. ataskaita apie lietuvių spaudą

Vilniaus generalgubernatorius P. Sviatopolkas-Mirskis savo 1902—1903 metų ataskaitoje («Всеподданнейший отчет виленского, ковенского и гродненского генерал-губернатора П. Д. Святополк-Мирского за 1902—1903 гг.»), rašytoje 1904 m., pateikė duomenų apie Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų ekonominę padėtį, žemdirbystę, religiją, liaudies švietimą ir kt. Gana daug dėmesio joje kreipiama į lietuvių spaudos istoriją, jos draudimą ir vystymąsi. Ataskaita rodo, kad kai kurie caro valdžios atstovai, rūpindamiesi carizmo interesais, buvo priversti konstatuoti atkaklių lietuvių liaudies kovą už nacionalines teises, įvertinti pasiektus laimėjimus spaudos srityje ir pripažinti spaudos draudimo politikos žlugimą ir jos žalą carizmui, pavyzdžiui, užsienyje leidžiamos necenzūruojamos spaudos plitimas ir kt. P. Sviatopolkas-Mirskis siūlė panaikinti lietuvių spaudos draudimą, aišku, ne dėl to, kad jam būtų rūpėjęs lietuvių nacionalinės kultūros vystymas, bet dėl to, kad spaudos draudimas davė priešingų carizmo rusifikatoriškai politikai rezultatų. Spausdinama ištrauka paimta iš ataskaitos skyriaus „Lietuvių tauta“ („Литовская народность“). Ji duoda vertingų statistikos ir kitų duomenų lietuvių spaudos istorijai.

Spausdinamoje ištraukoje pateikti duomenys apie lietuvių spaudą, jos padėtį XIX a. antroje pusėje—XX a. pradžioje buvo panaudoti ir kai kuriuose ankstesniuose dokumentuose. Pavyzdžiui, 1903 m. „Vарpe“ (Nr. 4—5, 119—125 psl.) buvo išspausdintas „Raštas apie lotyniškai-lie-

tuviškas raides Vilniaus, Kauno ir Gardėno generalgubernatoriaus“, kuriame išdėstyti visi šioje ataskaitoje sutinkami duomenys ir daugumas samprotavimų. „Varpe“ išspausdinto dokumento pabaigoje nurodyta, kad raštą pasirašė kunigaikštis Sviatopolkas-Mirskis ir kanceliarijos „užveizėtojas“ Al. Charuzinas.

Spausdinamas tekstas paimtas iš TSRS Centrinio valstybinio istorinio archyvo Leningrade (ф. 1284, оп. 194. Ед. хр. 136 за 1904 г., 109 л., 216 стр.; в деле две нумерации: листов и страниц). Spausdinama ištrauka apima 80—84 lapus (156—164 pusl.).

Общее возбуждение к образованию, охватившее Европу в XVI веке, не осталось бесследным и для литовского народа. Как во многих других местностях того времени, так и в Литве появляются народные деятели. Они кладут начало развитию литовской литературы. В 1547 году появляется первая литовская книга. За нею следуют другие и к началу XVII века насчитывается не менее 17 литовских книг¹. В следующее пятидесятилетие выходят в свет новые 18; к началу XVIII века еще 16. В первую половину XVIII века издаются 28 литовских книг, а во вторую — свыше 60. Столь медленное до XIX столетия развитие литовской книги и, следовательно, литературы объясняется теми тяжелыми условиями, в которых они находились. Литовская книга подвергается резкому преследованию с момента ее появления в середине XVI века. В это время книга конфисковалась, уничтожалась. Кем это уничтожение производилось — неизвестно. Можно, однако, по примеру других местностей Европы, предполагать, что главными гонителями литовской книги являлись лица римско-католического духовенства. Их вынуждало к этому опасение, что с развитием народно-литовской литературы в Литве пошатнется Римская церковь в пользу протестантизма.

Литовская книга, со времени ее возникновения в середине XVI века, печаталась не иначе, как латинскими буквами, иногда готическим способом их изображения. Однако уже в XVI веке литовским литераторам сделалось ясно, что латинский алфавит не в состоянии передать характерные литовские звуки. Поэтому литовцы, приспособив указанный алфавит к особенностям родного языка, выработали свой алфавит, который справедливее всего назвать *латино-литовским*. Только шрифт этого рода, а не латино-польский, как ошибочно думают многие, передавал характерные для литовского языка долгие гласные, дифтонговые и носовые звуки. Идя по пути развития своего шрифта, литовцы ввели в латинский алфавит ряд знаков, этому алфавиту в применении его к польскому языку, несвойственных.

Выше указано, что литовская литература развивалась до XIX века хотя и упорно, но медленно. В последнеозначенном столетии дело изда-

¹ Pateikti spaudos statistikos duomenys nėra tikslūs — jie paremti XIX a. pabaigos — XX a. pradžios lietuvių bibliografija, kuri, aišku, tuo metu nebuvo pilna. Atrodo, kad ataskaitoje daugiausia buvo naudojamas S. Baltramaičio bibliografijos veikalas «Список литовских и древне-прусских книг» (СПб., 1892), о gal ir 1904 m. pasirodęs 2-asis šio veikalo leidimas.

тельства литовской книги резко изменяется: в первую половину XIX века появляется в свет до 200 литовских книг, а во вторую — до 1000. Начиная со второй трети указанного столетия, к литовским книгам присоединяются периодические издания, общее число которых превышает в настоящее время число 30.

С XVI по вторую половину XIX века громадное большинство литовских книг печаталось на территории современных русских владений. Хотя уже в первое время развития литовских книг часть их выходила в Кенигсберге и Тильзите, но центром литовской печати была с давних времен Вильна, как культурно-исторический центр литовского племени. Кроме Вильны литовские книги печатались в Кейданах, Супрасле, Двинске, Сувалках, а также в Риге и Митаве.

Таким образом, возникшая в XVI веке литовская литература, идя по пути своего естественного развития, держалась в пределах той территории, которая населена главной массой литовского племени. Россия, приобрет эту территорию и включив большую часть литовского народа в число своих подданных, имела полную возможность руководить развитием литовцев без ущерба для общих государственных интересов.

Эти благоприятные условия резко изменяются со времени запрещения печатать литовские книги латино-литовским шрифтом. Запрещение это не было основано на каком либо законе и не прошло в законодательном порядке. ВЫСОЧАЙШЕЕ повеление 30-го Января 1866 года вменяет в обязанность печатание русским шрифтом лишь казенных литовских изданий. Что касается изданий частных, то требование печатать их русским шрифтом впервые предъявлено в 1864 году бывшим Генерал-Губернатором Северо-Западного края графом Муравьевым. Мысли, которыми в данном деле руководствовался граф Муравьев, заключались в сознании необходимости освободить от польского влияния коренное литовское население. Сознание этой необходимости нельзя не признать правильным. Но средство, избранное для достижения цели, совершенно ошибочно. Главнейшая ошибка заключалась в предположении, что литовцы употребляют в письменности латино-польский шрифт. Нельзя, далее, не признать за ошибку и то, что совершенно не было принято во внимание наличное развитие литовской литературы. Конечно, литература эта, насчитывавшая в то время лишь несколько сот книг, не была богата. Но суть заключалась в интенсивности хода ее развития на началах уже столетиями усвоенного латино-литовского шрифта. Надлежало, казалось-бы, иметь в виду, что шрифт сам по себе, не меняя языка, не в состоянии: при латинском способе писания — ополячить литовцев, а при русском — обрусить народ. Национальное свойство последнего, очевидно, определяется языком, а не шрифтом. Однако, при скудости культурных средств, которыми мы обладали в 60-х годах, при убогости наличного тогда народного образования на русских началах, при несколько легковесном в то время отношении к требованиям филологии, высшей администрации Северо-Западного края представлялось возможным достигнуть блестящих, в смысле русского влияния.

результатов и путем внедрения русского шрифта в литовскую литературу. Мысли администрации были укреплены мнением ученых: Гильфердингом и Микуцким, и представлялись поэтому тем более правильными. Первым из них был составлен русский «букварь» для латышского языка в пределах Витебской губернии, а вторым — для литовского языка. Административная мера, принятая графом Муравьевым, была подтверждена Генерал-Губернатором фон-Кауфманом в 1865 году. В дальнейшем мера эта сохранила свою силу, повидимому, более по инерции. Правда, вопрос об отмене указанных распоряжений подымался неоднократно, но не подвергался всестороннему обсуждению. Сторонниками русского шрифта в литовском языке настойчиво указывалось, что Северо-Западный край исторически русский и должен оставаться таковым, причем совершенно упускалось из вида, что русский шрифт ни на иоту не меняет литовского языка и что последний, не смотря ни на какой алфавит, остается литовским, ничего общего не имеющим с языком русским.

В настоящее время истекло четвертое десятилетие со времени издания графом Муравьевым запрещения печатать литовские книги латинолитовским шрифтом. Срок этот достаточен, чтобы точно определить: чего предпринятая мера достигла; является ли она целесообразной и правильно ли ее дальнейшее сохранение.

Из изложенного явствует, что запретительная мера застигла литовскую литературу в момент начала ее сильного развития. Последнее не было остановлено запрещением. Напротив, литовская литература выражается во второй половине XIX века числом книг, в пять раз превышающим число изданных в первую половину XIX столетия. Но старые очаги литовской литературы (Вильна, Кейданы, Двинск и т. п.) гаснут; возникают новые: Тильзит, Мемель, Битены и Прекуль — в Восточной Пруссии. Таким образом, центр литовской литературы переносится с нашей почвы, на которой, как указано, существует свыше 2.000.000 литовцев, на почву соседней державы, насчитывающей не более 500.000 душ литовской народности. Мало того, с развитием эмиграции в Америку, в этой стране литовцы образовали колонию в 300.000 душ, сосредоточившую в свою очередь народную литературу.

Тем временем, когда за границей нашего Государства естественно развивалась литовская литература (латино-литовским шрифтом), порождая сотни и сотни книг, вызывая к жизни десятки периодических изданий, у нас на Руси насаждалась своеобразная литовская книга русского шрифта правительственного издания. Несколько десятков молитвенников и календарей — вот все, что удалось противопоставить зарубежным изданиям. Это вполне понятно. Нигде и никогда литература не созидалась правительством. Развиваясь в связи с общим духовным ростом народа, литература всецело принадлежит обществу. Правительство может поощрять, даже направлять литературу, а не творить ее.

Не смотря на все запретительные меры, принятые в отношении латино-литовского шрифта, не смотря на казенные издания русским

шрифтом, шрифт этот литовцам не привился. Правительственные издания, продававшиеся за бесценок, раздававшиеся даже даром, не расходились. По частному почину в России изданы лишь две-три литовские книги русским шрифтом — книги, не имевшие сбыта. Заграничные же издания, не смотря на дороговизну их, не взирая на риск, сопряженный с их контрабандным водворением, не смотря на конфискацию их *, штрафы, возлагаемые на держателей латино-литовских книг, аресты их сбытчиков — распространяются в Северо-Западном крае десятками тысяч.

PRI LIETUVIŲ PERIODIKOS ISTORIJS

Spaudos draudimo metais už Lietuvos ribų leidžiami lietuvių laikraščiai negalėjo patenkinti augančių poreikių. Lietuvos ekonominis, politinis ir kultūrinis gyvenimas kas metai darėsi įvairesnis ir sudėtingesnis, tuo tarpu užsienyje leidžiama lietuvių periodika negalėjo visų tų reiškinų atspindėti, tinkamai juos nušviesti ir aiškinti. Be to, užsienyje leidžiami ir nelegaliai platinami periodiniai leidiniai negalėjo tapti masiniais, pasiekti plačiųjų skaitytojų sluoksnių. Tuo tarpu lietuviškų laikraščių reikėjo darbininkams, valstiečiams, nekalbant jau apie gausėjančią lietuvių inteligentiją, daugiau galimybių šviestis ir lavintis turinčią buržuaziją. Dėl to neuostabu, kad dar spaudos draudimo metais ne kartą buvo keliamas legalaus lietuviško laikraščio leidimo klausimas. Didelį dėmesį į lietuvių periodinę spaudą kreipė organizacinį ir kultūrinį darbą dirbę Peterburgo lietuviai. Vienoje informacijoje apie Peterburgo lietuvių labdaringos draugijos darbą buvo rašoma, kad pradėta rūpintis ir lietuviško laikraščio leidimu¹. Iš Peterburgo viešoje bibliotekoje dirbusio lietuvių bibliografo S. Baltramaičio laišku sužinome, kad leidimo spausdinti lietuvišką laikraštį buvo prašoma apie 1890 m.², o 1897 m. buvo prašyta leisti spausdinti „laikraštį dėl ukynų“³. 1898 m. J. Balvočius iš Vadoklių stengėsi gauti leidimą spausdinti lietuvišką laikraštį⁴.

Atgavus lietuviams spaudos teises, lietuviško laikraščio išleidimas tapo pirmą kartą reikšmės kultūrinio uždaviniu. Vienu metu atsirado keletas sumanymų leisti lietuviškus laikraščius Vilniuje ir Kaune. Gana didelį aktyvumą toje srityje parodė Peterburgo lietuviai. Praėjus vos kelioms dienoms nuo spaudos draudimo panaikinimo, S. Baltramaitis kreipėsi į Vyriausiąją spaudos reikalų valdybą, prašydamas leidimo redaguoti lietuvišką dienraštį „Lietuviškos ūkiškos žinios“ Dienraštį leisti buvo pasiža-

* На таможене литовских книг конфисковано: в 1891—1893 гг. 37.718; в 1894—1896 гг.— 40.335; в 1897—1899 гг.— 39.024; в 1900—1902 гг.— 56.182, а в 1903 г.— 23.079. Кроме того в последнеозначенном году полицией конфисковано 7.802 литовские книги.

¹ Zr. Vienybė lietuvninkų, 1893, Nr. 2, p. 17.

² Zr. S. Baltramaičio laiškas J. Cerkai-Cerkauskui (1890?). Vilniaus Valstybinio universiteto bibliotekos rankraščių skyrius (toliau — VVUBRS), D 1068, l. 29.

³ S. Baltramaičio laiškas P. Višinskiui (1897, gruod. 8). VVUBRS, E 11.

⁴ Zr. J a k š t a s A. Pirmutinės (10-ties metų) spaudos atgavimo sukaktuvės 1904—1914. K., 1914, p. 9.

dėję J. Karpis ir A. Smilga. Sis nelabai realus sumanymas Peterburge leisti Lietuvos valstiečiams skirtą dienraštį nebuvo įgyvendintas. Pagrindinė priežastis, atrodo, buvo cenzūra. Viename 1904 m. pavasarį rašytame laiške S. Baltramaitis sakė: „Rods yra padūti prašymai apie daleidimo išleisti laikraščius, ale nežine kad[a] bus daleista. Aš ir pakviestas buti redaktoriu kasdienines gazetios, ale nežine kada mes galesim pradeti išleisti gazetą“⁵.

Be „Lietuviškų ūkiškų žinių“, 1904 m. buvo stengiamasi gauti leidimus daugeliui kitų lietuviškų laikraščių. V. Kapsukas-Mickevičius savo korespondencijoje „Laiškas iš Lietuvos“ davė duomenų apie įvairius sumanymus leisti lietuviškus laikraščius. Jis rašė: „Tuo tarpu man yra žinomi 8 prašymai dėl lietuviškų laikraščių leidimo: 8 iš Vilniaus: 2 — minėtojo kunigo Ambraziejaus, — jis nori išleidinėti vieną laikraštį bene kasdieną, ir antrą „Bitininką“; vienas prašymas minėtojo Petro Vileišio, — jis nori išleidinėti savaitinį laikraštį, atsakomasis redaktorius Baronas; 2 prašymai paduota iš Petrapilio: vienas — Dubinsko (kunigų laikraštis), antras — Baltramaičio. “⁶ Tą pačią žinią apie Peterburgo lietuvių sumanymus leisti laikraščius pakartojo ir „Vienybė lietuvininkų“⁷. Netrukus „Vienybė lietuvininkų“⁸ pranešė apie kitą projektą, būtent, kad Dubinskis su Baltramaičiu Peterburge numatę leisti savaitinį laikraštį „Ziburys“, o Karpis taip pat Peterburge — „Dieninį ūkininkų laikraštį“ Apie numatytą leisti Dubinskio ir Baltramaičio laikraštį „Ziburys“ ir kitus lietuvių leidinius informaciją išspausdino „Varpas“⁹. V. Dargis viename savo 1904 m. lapkričio 22 d. laiške A. Milukui rašė, kad yra numatyti spausdinti trys lietuvių laikraščiai, jų tarpe Baltramaičio „Lietuviškos žinios“ Peterburge¹⁰. Kaune savaitinį laikraštį, kaip nurodė Baltramaitis, ruošėsi leisti Samajevskis¹¹.

Daugelis tų sumanymų nebuvo realizuoti, nes išleisti lietuviškus laikraščius, ir panaikinus spaudos draudimą, nebuvo lengva. Nerangiai dirbo, o, galimas daiktas, ir sąmoningai vilkino, išduodama leidimus, Vyriausioji spaudos reikalų valdyba. Pavyzdžiui, viename laiške K. Būga rašė, kad ligi rugsėjo pabaigos niekas nebuvo gavęs teisės leisti lietuvišką laikraštį¹². Pirmasis leidimą spausdinti savaitinį periodinį leidinį „Lietuviškas laikraštis“ (jis buvo leidžiamas antrašte „Lietuvių laikraštis“) 1904 m. spalio 2 d. gavo Peterburge gyvenęs, anksčiau pasireiškęs kovoje dėl lie-

S. Baltramaičio laiškas J. Čerkai-Cerkauskui. (1904, pavasaris). VVUBRS, D 1068, l. 46.

⁶ Kapsukas V. Laiškas iš Lietuvos.— Lietuva, 1904, liepos 29.

⁷ Zr. Vienybė lietuvininkų, 1904, Nr. 31, p. 365.

⁸ Zr. ten pat, Nr. 33, p. 389.

⁹ Zr. [Vileišis J.] Įvairūs atbalsi i.— Varpas, 1904, Nr. 7, p. 99—100. Parašas: Berželis.

¹⁰ Zr. Milukas A. Spaudos ir laisvės ir Amer. liet. organizuotės sukaktuvės. Philadelphia, Pa., 1929, p. 718.

¹¹ Zr. Baltramaičio laiškas J. Čerkai-Cerkauskui (1904? gruod.). VVUBRS, D 1068, l. 48.

¹² Zr. K. Būgos laiškas J. Tumui (1904, rugs. 27).— Mūsų senovė, Kn. 1, 1921, p. 138.

tuvių spaudos teisių, klerikalinių tendencijų veikėjas A. Smilga. Tuo pačiu metu buvo patvirtinta ir laikraščio programa, o jo redaktorium buvo patvirtintas S. Baltramaitis. Nesutardamas su leidėju A. Smilga, dar laikraščiu nepradėjęs eiti, nuo redaktoriaus pareigų S. Baltramaitis atsisakė. „Lietuvių laikraščio“ redaktorium pradžioje buvo paskirtas K. Narutavičius, o šiam greitai atsisakius, pats A. Smilga. Po metų šio laikraščio leidimas nutrūko.

Toliau spausdinama dokumentinė medžiaga, liečianti sumanymą leisti dienraštį Peterburge „Lietuviškos ūkiškos žinios“ ir pirmąjį Rusijos teritorijoje legaliai išleistą lietuvių periodinį leidinį „Lietuvių laikraštis“. Nors pastarasis laikraštis buvo klerikalinės krypties lietuvių buržuazi periodinis leidinys ir žymesnio vaidmens lietuvių politiniame bei kultūriname gyvenime nesužadino, tačiau su jo leidimu susijusi dokumentinė medžiaga yra vertinga ne tik lietuvių spaudos bei žurnalistikos, bet ir apskritai kultūros istorijai. Spausdinami dokumentai apibūdina to meto epochą, sąlygas, kuriose buvo ruošiami ir leidžiami lietuviški spaudiniai, parodo to meto lietuvių kultūros darbuotojų idėjinius nesutarimus, įvairias pažiūras į periodinio leidinio turinį, į jo pobūdį ir uždavinius.

S. Baltramaičio raštas Peterburgo Viešosios bibliotekos direktoriui

Прошение

Имея намерение взять на себя обязанность редактора ежедневной газеты на литовском языке «Lietuviškos ūkiškos žinios» «Литовские сельскохозяйственные ведомости», издание которой предпринимается графом Иосифом Францевичем Карпъ и Антоном Осиповичем Смильго в С.-Петербурге, осмеливаюсь покорнейше просить Ваше Высокопревосходительство разрешить мне войти в Главное Управление по делам Печати с ходатайством о сем предмете.

С. Балтрамайтис

1904 г., мая

СПб. Верейская ул. Д. № 54, кв. 15.

(Дело ИПБ О службе Сильвестра Осиповича Балтрамайтиса. 1869. № 91, л. 11).

№ 1231

В Главное Управление

19 мая 1904 г.

по делам Печати

Вследствие прошения Помощника Заведывающего читальной залой Императорской Публичной Библиотеки С. И. Балтрамайтиса имею честь уведомить Главное Управление по делам печати, что по службе Г-на Балтрамайтиса в Императорской Публичной Библиотеке не встречается препятствий к принятию им на себя обязанностей редактора ежедневной газеты на литовском языке «Lietuviškos ūkiškos žinios».

Директор (подпись)

Секретарь (подпись)

(Теп пат, 1. 12)

М.В.Д.
Главное Управление
по
Делам печати
2 октября 1904 г.

С.-Петербургскому
Цензурному Комитету

С.-Петербургскому купцу Антону Осиповичу Купчис-Смильго разрешено издавать в г. С.-Петербурге, с дозволения предварительной цензуры, под редакторством помощника заведующего читальной залой Императорской Публичной Библиотеки Губернского Секретаря Сильвестра Осиповича Балтрайтиса, еженедельную газету на литовском языке, под названием «Lietuviškas¹³ Laikraštis» (Литовская Газета), по прилагаемой при сем в копии программе.

Об этом Главное Управление по делам печати сообщает С.-Петербургскому Цензурному Комитету к надлежащему сведению.

Начальник Главного Управления
по делам печати, Сенатор

Н. Зверев
Правитель Дел Главного Управления
по делам печати, Член Совета

В. Адикаевский

(Центральный Государственный исторический архив в Ленинграде,
ф. 777, оп. 5. Ед. хр. 188, л. 1).

Программа газеты на литовском языке под названием
„Lietuviškas Laikraštis“¹⁴
(Литовская Газета)

1. Правительственные указы и распоряжения.
2. Статьи по технике, промышленности, земледелию, торговле и т. п.
3. Известия и корреспонденции внутренние и иностранные.
4. Статьи о событиях политической и общественной жизни.
5. Литературное обозрение.
6. Судебная хроника, без обсуждения судебных решений.
7. Библиография.
8. Театр, музыка, искусство и популярно-научные статьи.
9. События дня и телеграммы.
10. Ответы и объяснения редакции на разные вопросы.
11. Фельетон, романы, повести, рассказы, стихотворения, смесь.
12. Иллюстрация к тексту.
13. Объявления.

¹³ Rankraštyje žodis „lietuviškas“ užrašytas klaidingai („laituviškas“). Be to, vietoje idės „š“ rašoma „s“.

¹⁴ Rankraštyje žodis „lietuviškas“ t. p. rašomas klaidingai („laituviškas“). Vietoj raidės „š“ rašoma „s“.

Срок выхода в свет один раз в неделю.

Подписная цена на год с доставкой и пересылкой 5 рублей ¹⁵.

(Ten pat, l. 2)

М.В.Д.

Главное Управление

по делам печати

26 октября 1904 г.

№ 11233

С.-Петербургскому

Цензурному Комитету

Редактор разрешенной к изданию в г. С.-Петербурге газеты на литовском языке под названием «Lietuvių Laikraštis» (Литовская Газета), Губернский Секретарь Сильвестр Иосифович Балтрамайтис сложил с себя обязанности по редактированию названной газеты.

Об этом Главное Управление по делам печати сообщает С.-Петербургскому Цензурному Комитету, к надлежащему сведению.

За Начальника Главного Управления
по делам печати, Член Совета

В. Адикаевский

За Правителя Дел

С. Казанский

(Ten pat, l. 5)

27 октября 1904

№ 11247

В С.-Петербургский

Цензурный Комитет

Дворянину Казимиру Ивановичу Нарутовичу временно разрешено подписывать издающуюся в г. С.-Петербурге газету на литовском языке под названием «Lietuvių Laikraštis» (Литовская Газета) «за редактора».

Об этом Главное Управление по делам печати уведомляет С.-Петербургский Цензурный Комитет, в дополнение к отношению за № 11233.

За Начальника Главного Управления
по делам печати, Член Совета

В. Адикаевский

За Правителя Дел

С. Казанский

(Ten pat, l. 6)

---

¹⁵ Gavęs teisę spausdinti laikraštį, A. Smilga hektografu išspausdino „Lietuvių laikraščio“ programos vertimą į lietuvių kalbą (tekstas truputį skiriasi) bei trumpą laiškėlį ir išsiuntinėjo juos kitiems laikraščiams ir atskiriems asmenims. Laiške rašoma: „Skaitau sau už garbę pranešti Tamstai, kad 2 d. spalio šių metų gavau nuo valdžios pavelijimą išleidinėti Peterburge pirmą savaitinį laikraštį: „Lietuvių Laikraštis“ Turiu geriausius norus pasidaruoti mūsų krašto labui, bet gerai suprantu vienas neišgalėsiąs: tai ne vieno žmogaus darbas. Todėl užprašau maloningai Tamstą į tą bendrą darbą. Žemiaus paduodu užtvirtintą mano laikraščio programą. Pirmą numerį ketinu išleisti šių metų pradžioje gruodžio. Maloningai prašau Tamstos neatsisakyti nuo mūsų bendro darbo ir kuo greičiausiai atsakyti, ar prižadat apsirinkti vieną kokį atskirą programo skyrių, ar tik retkarčiais, pagal aplinkybių siuntinėti straipsnius ir žinias atsakančius programai“ Šis kreipimosi į būsimus laikraščio bendradarbius tekstas paimtas iš laikraščio „Vienybė lietuvninkų“ (1904, gruod. 7 (Nr. 49)).

21 декабря
1904
№ 14135

С.-Петербургскому
Цензурному Комитету

Издателю «Литовской газеты» А. О. Купчис-Смильго разрешено временно редактировать это издание, подписываясь «за редактора».

Об этом Главное Управление по делам печати сообщает С.-Петербургскому Цензурному Комитету, к надлежащему сведению.

Начальник Главного Управления
по делам печати, Сенатор

Н. Зверев
Правитель Дел Главного Управления
по делам печати, Член Совета

В. Адикаевский

(Теп pat, l. 9)

S. Baltramaičio laiškas J. Cerka-Cerkauskui ¹⁶

Gūdojama[s] Vienginti

Ačiu tamistai labai už išmetinejimus, netik išmetinejimus, bet tiesej kolojimus delei nesutikimu dalike redakcijos Lietuviško laikraščio, suprantams kad aš atsisakiau nū redaktoristes Liet. Laikraščio. Tai girdi „reike tiktai boboms susivaiditi, kai virai viska meta žemin, tesusikulia ant šimta šukiu ir t. t. Tai teip mano sandaras arba prietelis sako kad aš, girdi nes[u]-manau buti redaktoriu.

Kad jau teip la[baji esi įpikes tai pasiklaus[k] pirma, koki priežastis buvo atsisakiti nū redistes. Man reges kad pazisti p. Smilga. Tai dar nikas, jei, kap sako Krilovas „beda kad čebatorius pradeda kepti piragus“, ir čebatoriu galima išmokinti kepti piragus, jei čebatorius nors kiek nori mokinti[s], o jūg bedžiau jei nemokedams nore ir mokačius mokinti. Tai teip ir su rediste išejo.

Jei Jonas nori sneketi apie laikrašti tai turi buti numanai, kas tai yra išleisti laikrašti ir kaip jį sutaisiti? Žinoms sakisi, kad vienam šyto darbo nenudirbt; reike susitarti keliems žmonems sumanančems šytam dalike ir tada pradeti. Tiesa aš teip ir norejau. Ale p. Sm[ilga] visai kitaip dare, jis mat norejo vienas darit viska ir net slepe nū menes kan jisai daro dalike inkurimo laikraščio. Savo laiške rašai, kad aptureje[i].nū Smilgos pranešimą apie prasidesenti laikrašti išeit Petrapileje L. L.¹⁷ — ir tokiu pranešimu ir užkvietimu jis išleide po tris sikius: o aš iki šios dienos nioko pranešimo nemači[au] nes jis nū manes slepe.

Kada jau artinos laikas išla[i]jdimo laikraščio, sakau, reik mums jau medega gaminti laikraščui,—reiktu susirinkti ir sutarti su sandarbini-

¹⁶ J. Cerka-Cerkauskas — XIX a. pabaigos — XX a. pradžios buržuazinis visuomenės veikėjas, gimęs 1856 m. Lebeniškėje Suostų parapijoje. 1875 m. atvyko į Peterburgą ir keletą metų dirbo įvairų darbą. Po to grįžo į Lietuvą ir gyveno Leitiškyje netoli Biržų.

¹⁷ Lietuvių laikraštis.

kais; gerai, sako, aš užprašau ant tokios dienos ateikit. Ir tiesa atejo p. pristavas, kunigelis, vienas činovnikas ir manapolietis ir je visi sėda kortas lošti. Nors tai visi lietuviai, ale lietuviškai led susikalba, o ir nemegsta liet. kalbeti. Aš sakau reiketu apie laikrašti kan šneketi. No tai pasku, girdi, dabar nera laiko.

Žinoms aš buče surinkes lietuviu ir buče sutaises talką laikraščiu. Ale p. išleistoju nepatinka tie žmonis su kureis aš nori[u] kan dari[ti], ir jis užšoka viską dariti su visokeis projektai[s] ir jis viską žina ir gali.

Štai jau ir atverimas redakčios. Susirinko žmoniu apie 40 ar daugi[ajus] žmoniu, ale daugumas iš tu žmoniu mažai arba visai nesupranta lietuviškai. Žinoms buvo ir kalbos ištartos, ale kaikures reikejo ir lenkiškai ar maskoliškai atkartoti; nes buvo žmoniu kurie visai lietuviškai nesupranta. Ale vis[i] tie žmonis daugume buvo iškilmes žmones: inženeri daktarai činovnikai ir t. t. bet ne literatūrei ir ne sandarbininkai laikraščio. Aš rods pakelau bals[ą] del sandarbininku, noredamas užpr[ra]šyti prie šyto darbo; vienok neatsirado žmogaus katras butu sakes, štai aš noriu buti sandarbininku ir šyteip darbų sūs delei laikraščio. Studentai rods išsitare šiek tie[k] šytam dalik[e]. Šytas išrode, kad p. išleistojes norejo savi parodit, štai ir aš ne bikas. Kad jau rediste faktiškai tapo įkurta, tai aš vel ateidamas sakau, reik medegą gaminti, ar kas rašo kan? Tai girdi medegos yra dau[g] ir įženginei straipsnei jau parašyti. Aš sutikes tūs rašeju[s] klausiu, tardams, girdeju sutaiset įžengini straipsni, gal dūste pamatiti? Ei! kurče, aš, girdi, ir ne mislijau rašyti. Sutikes antra, taremą rašejj, vel klausiu ir tas tanpati atsake. Ir teip, yra išlaistojus laikraščio, o už nugaros išlaistojaus sandarbininkai kavojės, idem kunigelei; o redaktorius kai kuinas turi visą laikrašti vežti ir už viską atsiliepti ir prieš publiką ir prieš valdžę, ir tan kuina gali čaižiti ir publika ir valdže ir išlaistojus jei laikraštis nepatinka skaititojems. Aš, matidams teip usidūsent, atstojau no redistes ir gerai padariau: kadangi, nors dar laikraštis nebuvo dar spaudinamas, skundos arba danešimai nuejo ant laikraščio cenzuron, kad laikraštis busęs labai neblagonadežnas. Dalikas toksai buvo: išlaistojes noredamas svietui stebuklų paroditi svietui paveiksle savo laikraščio, sumislijo va[r]dą laikraščio pagražinti vinetka, išreiškimu paveikslu Lietuvos; tatai išreikšti pakrantes Nemuno, Vilijos ir Vitauto. Ir liepe nurašyti arba nurisavoti tan ka jis mislijo. Rašytoje ir nuraše teip kaip jisai mokejo ir tan nūrašą man parode. Aš pažiurejes nūrašą sakau: raitelis visai ne pavidus ant Vitauto, galausei sakau, kad tokios vinetkos musu laikraščiu nereiki, geriau lai išėina išspradžios be jokių pagraži imų nes išreiškime Vitauto gali nužiureti politišką tendencije ir neleisti išleisti laikraštį su tokiu papūšalu. Tai, girdi, nikas jis klausinejes cenzuroje ir sakę kad tai galima. Jis liepe pertaisiti — ir vel mano rodo ir če atsiranda vienas jaunus lietuvis ir sako, kad jis če nieko lietuviško nemato, ir butent lietuvei malorei teipogi supeikę. Nu tai, sakau, geriausei bus išlaisti laikrašti be jokių papūšalų. Ale išlaistojus sako tai, girdi, negalima be pagražinimu. Aš matidams tokiu[s] šiaurumus delei nieku,— ir atstoju, žinokis su savo

laikraščiu ir visokeis mandrumais. Po to šauke išleistoju cenzuron: kodel, girdi, nori išlaisti laikraštį su toke tendencijoje?

Dabar turi buti jau apturejė[i] pirmą numeri. . L. L. tuščes beveik. Vienas is stipresniu straipsn[i]u tai „Liet. raidžiu klausimas[“]“¹⁸. Tan klausimą mes gerai žinojome iš rusišku laikraščiu ir tasai klausimas ja[uj] nuseno net ir pašvinko, ipatei dabar kada jau spauda daleista: ale išlais-tojes džiauges kad galejo dar siki pavaišinti publiką šytūm senu srebalu, nes neturejo nieko kito ko dūti. Tačiau publika turet su garbe skaititi, kadangi če suvūste kvapelį lenkistes, ka[i]po sakoma „to mospani, tu jest cós p[or]ządnego 15 kop. koštujė každen numer. [“] Tai ne teip, kai Lat-vei kad dūda „Tehwije“ už tris rublius ar peesuhntis-chanu: par gadu 3 rub. o ir dar toki didele gazeta su peelikumais¹⁹.

Ar šėip ar teip Geras Jonai tu mani palinksminai tūm, kad Pasakos Andersono²⁰ bus išpardūtos. Dieve tav padek. Man pinigai vel reikalingi; nes jau dvi knygute pagamintos²¹, tiktai reike spausdinti, o pinigų niera. Andersona ir po 15 kap. atleisiu tiktai pirket.

Su gudone S. Baltramaitis

[P. S.] Labas dienas ponu Jokubienu su linkejimu sveikatos ir visokia geribiy. S. Baltramaitis²².

(VVUBRS,D 1068, l. 47—47 c.)

Geras Jonai

Tu vel mani baudi už blogus lietuviškus laikraščius. Ale kan-gi aš ga-liu daryti kad teip yra. Reike žinoti kad visoki pradže yra sunki, o dar kad žmonis imasi ne už savo darbą, tai kitą siki net pikta. Tamsta sakai kad Latvei geriaus moka sutaisiti ir išleisti laikrasčius; tai tiesa kad jie geriau moka taisiti ir pigiau dūda. Tačiau nereike užmiršti, kad per 40 me-tu lietuvei tik pasislepdam i galejo skaititi lietuviškas knygutes ir malda-knyges, o jau rašyti tai jau tikrai pasikavojus kur-nors ant uzliu, o laik-rašti išleisti tai tik prusūse. Bet dabar kad atsidare duris tai daugumas metasi išleisti laikraščius ir žinoms kas drusesnis tas pirmesnis bile pa-sigirti: žiureket, ir aš išlaistojės ir publicistas; nesirupindams ko, iš tikro. lauke musu skaititojei ir ko labjausei reiktu pranesti²³. Ale jog ne visi

¹⁸ Straipsnį „Lietuviškųjų raidžių klausimu“ parašė J. Mačiulis-Maironis.

¹⁹ „„Tehwije“ už tris rublius su persiuntimu: metams 3 rub. o ir dar toki didele ga-zeta su priedais“ „Tehwije“ („Tėvynė“) — 1884 m. Rygoje pradėtas leisti latvių laikraštis.

²⁰ Andersono pasakos perdetos iš prancuziškos kalbos į lietuviška nū Monkiškiū Siles 1897 m. St. Peterburg, išleista izdu Baltromaičio, 1904, 74 p.

²¹ Galimas daiktas, kad tai buvo Moljero komedijos „Dvi puikoraitės“ „Jurgis Dandėnas“, kurias Baltramaitis buvo išvertęs.

²² Laiškas rašytas 1904 m. lapkričio antrojoje pusėje. Jame minimas „Lietuvių laik-raščio“ 1-asis numeris, išleistas lapkričio 18 d.

²³ Visiškai analogiškų minčių randame ir to meto lietuvių periodikoje. Pavyzdžiui, straipsnyje „[vairūs atbalsiai“ („Varpas“, Nr. 7, p. 99) kritikuojamas pelno vaikymasis ir lengvabūdiška daugelio leidėjų pažiūra į laikraščio išleidimą, nesirūpinimas jo turi-niu ir pan.

tokie graiti ir šaunus. Yra tikrai manančiu užžiebtį žibureli, kuris visiems baltakailiečems šviestu ir nebutu perbrangus. Kad nedelinis laikraštelis uz tris rublius galetu lankitis tarpe sodiečiu ir jiem papasakoti žingaidiu naujienu ir pamokimų. Toki laikraštį nore išlaisti p. Samievskis Kaune. Galausei ir jus, kad mokat mumis subausti, tai galetumet išleisti lietuviška laikraštį, o ipatei susideję su Latveis. Toksai laikraštis kaip „Tehwi-je“ labai butu laukemas. Žinoms, reike viską dariti su atidže tavi[?] viskas gali įvykti, tiktai nereike perdaug abejoti ir staiga į visas pu-ses svaiditis. Tamista žinai kad Lietuvių tauta yra leta; todrin iš leto turi dariti viską, bet rimtai: bet kas perdaug skubinas tas gali ir suklupti.

Dabar tatai kila klausimai apie žeminikiste (земство) arba klausimas ko Lietuvei turi ir gali valdžios prašyti šytame dalike. Tai ponai lenkai, butent nori gelbeti Lietuvius šytame dalike taigi ir grumoje Lietuvems, tardami neskirketes nū lenku, turekites lenkiškos kultūros, kitaip pražusit. Žinoms musu graičiukai lietuvei tūm džiaugesi ir bega pasku lenku. Bet man rodosi, kad nereike perdaug pasku lenku begineti: kadangi jiems tiktai rupi lietuvius savo rankose tureti ir pagal savo noro lietuvius už noses vedžioti, o daugiaus nū ju nieko negalite laukti.

Apturejau iš Kauno nū p. Samojevskio sienini atplešemaji kalendorių ir jus išsirašyket. Su šytūm sveikinu tamistą ir p. Jokubieną su šventemis Kaledu.

S. Baltromaitis

P. Samojevskis givena Kaune Perkuno namūse. [Parašymo data: 1904 m. gruodžio mėn.]

(VVUBRS, D 1068, 1. 48—48a.)

LIETUVIŲ LIAUDIES DAINOS

(Iš Lenkijos rankraštyņu)

Varšuvos universiteto bibliotekoje yra didelis lenkų-baltarusių etnografo ir folkloristo Mykolo Federovskio (1853—1923) archyvas, kuriame, be įvairios kitos medžiagos, yra ir su Lietuva susijusių rankraščių. Į M. Federovskio kolekciją įeina medžiaga iš žurnalo „Wisła“ redakcijos. Joje yra nemažai Lietuvą liečiančių rankraščių. 1925 m. M. Federovskis didelę savo archyvo dalį pavėdė Varšuvos mokslo draugijai (Towarzystwo Naukowe Warszawskie). 1945 m. Varšuvos mokslo draugijos archyvą gavo Varšuvos universiteto biblioteka. Siame archyve yra rankraštis „Artykuł i trzy pieśni litewskie o bożku Kupale z podpisem L. Godl. i z adnotacją Jana Karłowicza, nadesłane prawdopodobnie do „Wisły“ („Straipsnis ir trys lietuviškos dainos apie dievaitį Kupalą su L. Godl. parašu ir su Jono Karlovičiaus anotacija, atsiųsti greičiausiai į žurnalą „Wisła“). (Sign. TNW, 37/IV, vol. VII). Lenkų filologas ir etnografas J. Karlovičius (1836—1903) savo pastaboje pažymėjo, kad L. Godlevskio straipsnis lietuvių tautosakos ir etnografijos klausimais mokslinės vertės neturi. L. Godlevskio (atrodo, kad tai Lucijonas Godlevskis, gimęs 1818 m. Vilniaus gubernijoje, miręs

po 1859 m.) užrašytų dainų antraštė yra tokia: „Trzy pieśni Litewskie, sięgające dalekiej starożytności, spiewane na cześć Bożka Kupały“ („Tolimą praeitį siekiančios trys lietuviškos dainos, dainuotos dievaičio Kupalos garbei“). Tos dainos yra gana retos ir priklauso prie negausių lietuvių folkloristikoje vadinamų kupolinių dainų.

Lietuvių liaudies dainų tekstų yra taip pat Lenkijos kraštotyros draugijos archyve Vroclave (Archiw Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego) lenkų etnografo ir folkloristo Oskaro Kolbergo (1814—1890) rankraštyne (teka nr. 30 „Litwa“). Jame yra keturios dainos: dvi užrašytos L. Godlevskio, viena XIX a. vidurio lietuvių kultūros veikėjo M. Akelaičio (1829—1887) ir viena nežinomo užrašinėtojo daina.

1

Oj ant kalno supoklele,
Supoklelėj du brolelėj,
Wien's iżpuole, susikule[,]
Kupole, kupolele!
Oj broleli, oj rajteli!
Ar tau rejkie brangiu moszcziu
Brangiu moszcziu, doktorelo,
Kupole, kupolele!
Oj sesele, oj wieszniale!
Nej man rejkie brangiu moszcziu,
Brangiu moszcziu, doktorelo,
Kupole, kupolele!
Oj sesele, oj wieszniale!
Tykt man rejkie pļonos drobės,
Pļonos drobės, szasziu mastu [,]
Kupole, kupolele!
Oj sesele, oj wieszniale,
Tykt man rejkie gīlos duobės,
Gīlos duobės, stomenelio,
Kupole, kupolele!

2

Aržuolinie, aržuolelis augo
Kupole, kupolele. Szvētas Jonas!
Po Aržoļu, po margu, pilestowele
Kupole. . .
Toj pilelėj dwie sesutes sedejo.
Kupole. . .
Sededamos, moczutej kalbejo
Kupole. . .
Nupirkime motinelėj aukso kubkiula
Kupole. . .

Ejs, ejs mocziute iz aukso kubkos giarte
Kupole. . .
Kokia tej pone, kokia bajorka,
Iz aukso kubkos giare?
Kup. . .
Oj tej ne pone, nej bajorka,
Tykt musu mocziutel
Kup. . .

3

Kupole, kupolele!
Kur tu izaugej?
— Ligioj łankialej.
Kupole, kupolele!
Kas tave łankie?
— Jaunos mergiales.
Kupole, kupolele!
Kur tave dejo?
— Ant galwiales dejo.
Kupole, kupolele!
Kur tawe weže?
— Biraj[s] žyrgialajs
— Gelāžyniejs ratais.

4

Dwi Sesutes

Kad mu dwi augom pas motinelā,
Siejom ruteles naujam darželij;
Mu dwi siedamos gražiej kalbejom:
Kad mu dwi sesutes gražios, patogios;
Gražios, patogios,— baltos, raudonos,
Kad mu dwi busim žmoniu marteles,
Ne tokies giesmeles mu dwi giedosim:
Rejkies anksti kielti, ir welaj gulti,
Ruteles, meteles po koju minti.

5

Lelimoj

I

Sodaj sodaj — Lelimoj
Tosia sosodia Lelimoj
Pawiała wajkszczoja Leli[moj]
Pawiała wajkszczoja, tiekialu minia Leli[moj]
Tekielu minia, žegareli lauža Leli[moj]
Žegareli lauža, krowiała kłowia Lelimoj
Krowiali kłowia, lezdiali wija Leli[moj]

Lezdeli wija kieuszynielej dieja Le[limoj]
Kieuszynielej dieja, wejkialu pereja Leli[moj]
Taj nie wejkialej,— tris jauni biernialej Lel[i moj].

II

Dwaraj dwaraj Lelimoj
Dwariali aukszczoja Leli[moj]
Tosia dwarosia Le[limoj]
Juna miergiała Le[limoj]
Tekiali minia Le[limoj]
Su ruta darżalo Lelimoj
Rasiałas skiria L[elimoj]
Wajnikieli pinia L[elimoj]
Galwialej sunkawa L[elimoj]
Kasiata supinia L[elimoj]
Wajnikieli sudeja L[elimoj]
Bażniczela eja L[elimoj]
Szlubiali imie L[elimoj]

6

Kur tu mano mielas!? Kur tu pasidieje!?
Kur tie tavo žodiej, kur tu man kalbieje!?
Kaip naujam swirniali,— abudu sediejom
Miéjlej susi-émia, žodialus kalbiejom.
Ejsiu asz ant kałno, daugiel pamatisiu
Tia sawo mielausia, pas sawe wadisiu.
Kas téj nu do cziesaj, kas tej do adina
Kad žmoniu liežuwiej miejla pagadina.
Tijk pulkas žuwiczu, Nemunieli plaukia
O, mano mielaūsias, aszarelas braūkia.

7

Maralu žuwiales pawandenejs plaukia,
Mano mielausia aszarelas braukia.
Ejce asz ant kałno toli pamaticzie,
Tia sawa mielausia pas sawie wadiczie.
Kad ir szaukte szaukiau,
Szaukte neprisiszaukiau,—
Rankiale pamojau,
Žiedialu wilojau.
Kas per cziesaj wirtu, kas taj per gadine
Kad žmoniu liežuwiej, mejle pagadino.
Kas man isz tu turtu!
Kas isz bagotiszczu!
Bagotesnis bucze,
Kad tawie turecze.

Pastabos

1. „Oj ant kalno supuoklele. . — L. Godlevskio pridėtose pastabose rašoma, kad daina greičiausiai buvo dainuojama choru Kupalos iškilmėse, kurios vykdavo Joninių išvakarėse. Toliau nurodoma, kad iki to laiko jaunos lietuvės per rugiapiūtę, pasipuošusios rugiagėlių vainikais, greta kitų ir šią dainą dainuojančios. Taip pat šią dainą jos dainuoja pievose prie vandenių, saugodamos balinimui patiestas drobės, per ištisas naktis sėdėdamos šiaudinėse palapinėse (w slomianych budach).

2. „Arzuolinie, arzuolelis augo. — L. Godlevskio pastabose rašoma: „Ši daina patvirtina, kad Kupalos šventės apeigas lietuviai atlikdavo ažuolų giraitėse, kur buvo jų protėvių kapai, kad tai būdavo naktį, nes tik tuomet mirusiųjų dvasios vaizduotėje aiškiausiai šmėkščiodavo.— Kad tikėjo, jog protėvių šešėliai ateina iš anapus dalyvauti iškilmėse ir puotose.— Kad prie savo protėvių buvo prisirišę ir savo širdyse saugodavo negęstantį jų atminimą.— Kad liaudies žaidimuose ir pasilinksminimuose nebuvo apsieinama be taurės ir stiklinės, iš kurių buvo vaišinami mirusieji“ L. Godlevskis rašo, kad prieš kelioliką metų yra matęs tuo metu jau beišnykstantį prietarą, kai prieš pietus senos moterys, prieš pridėdamos šaukštą prie lūpų, kažką šnibždėdamos po nosim, keletą šaukštų patiekalo išpila po stalu.

Atrodo, kad dainą užrašęs L. Godlevskis ne visiškai tiksliai išsivertė ją į lenkų kalbą ir neteisingai aiškino jos turinį. Ar nebus čia klaidingai užrašytas žodis „pilestowele“ ir į lenkų kalbą išverstas „mogileczka“ (kapelis). Gal čia į vieną žodį suplakti du: „pilis stovėjo“ Frazė „Toj pilelėj, dwie sesutes sedejo. .“ taip pat neteisingai išversta: „Na tej moglięe. “ (ant to kapelio).

3. „Kupole, kupolele!“— Prie teksto pridėtose pastabose pažymėta, kad ši daina yra labai svarbi. Toliau L. Godlevskio pateikti samprotavimai apie dievaitį Kupalą, kur rašoma, kad tai buvęs greičiau gėlių, mergystės, bet ne ugnies ir šviesos ar vandens dievas.

4. „Dwi Sesutes“.— Užrašė M. Akelaitis. Greta teksto lietuvių kalba duotas ir jo vertimas į lenkų kalbą.

5. „Lelimoj“.— Daina „Lelimoj“ yra etnografinio turinio rankraštyje „Medycyna Gminna“ Rankraštis turi 8 psl. Daina užrašyta 7—8 psl. Rankraštyje nėra nei datos, nei parašo. Pastabose prie dainos teksto pažymėta, kad ji buvo dainuojama advento metu.

6. „Kur tu mano mielas!? Kur tu pasidiejėj!?“— L. Godlevskio užrašyta dainos gaidos ir tekstas lietuvių kalba bei jos vertimas į lenkų kalbą. Rankraštis turi antraštę „Gajlus jaunosoj mergiales“ Pastabos duotos išnašose. Išspausdinta su gaidomis leidinyje „Jana Jaworskiego Kalendarz astronomiczno-gospodarski na rok 1857“ (Warszawa, 1856).

7. „Maralu żuwiales pawandenejs pławukia. .“— L. Godlevskio 1856 m. spalio 17 (29) d. užrašyta daina. Tekstas — lietuvių ir lenkų kalbomis. Pastabose nurodoma, kad daina buvo dainuojama šiaurinėje Augustavo gubernijos dalyje Prienų apylinkėse Michailiškių valsčiuje. Spausdinta 1857 m. Javorskio kalendoriuje.

PIRMASIS LIETUVIŲ DRAMOS KONKURSAS

1899 m. spalio 19 d. buvo įkurta Peterburgo lietuvių savitarpinės pagalbos draugija, kurios nariai paprastai buvo vadinami savitarpiečiais. Ši draugija daug dėmesio kreipė į kultūrinį darbą lietuvių tarpe. Stokodama spektakliams pjesių, savitarpiečių draugijos valdyba nutarė paskelbti pirmą lietuvių kultūros istorijoje dramos kūrinių konkursą. 1901 m. kovo 4 d. draugijos valdyba sudarė konkurso komisiją, kuri turėjo nustatyti konkurso sąlygas. Komisijos pirmininku buvo paskirtas E. Volteris, sekretoriumi — K. Būga, nariais — S. Baltramaitis, M. Palionis, K. Seškevičius ir J. Zauka. Tuo reikalu komisija surengė keletą posėdžių.¹

Savitarpinės pagalbos draugija konkurso sąlygas stengėsi išspausdinti. Tuo reikalu 1901 m. balandžio mėn. draugijos pirmininkas F. Mažonis kreipėsi į S. Peterburgo cenzūros komitetą, prašydamas leidimo išspausdinti konkurso sąlygas. Prie S. Peterburgo komitetui nusiųsto rašto buvo pridėtos dramos konkurso sąlygos. S. Peterburgo cenzūros komitetas, gavęs prašymą ir konkurso sąlygas, 1901 m. gegužės 11 d. raštu kreipėsi į Vyriausiąją spaudos reikalų valdybą (Главное управление по делам печати). Cenzūros komitetas savo rašte nurodė, kad Peterburgo lietuvių savitarpinės pagalbos draugijos nuostatuose nėra pažymėta, jog ji galinti organizuoti konkursus, ir dėl to prašo Vyriausiąją spaudos reikalų valdybą išspręsti šį klausimą. Vyriausioji spaudos reikalų valdyba 1901 m. liepos 10 d. raštu S. Peterburgo cenzūros komitetui pranešė, kad „nurodymas rankraštis turi būti uždraustas“ („упомянутая рукопись подлежит запрещению“). Remdamasis šiuo raštu, S. Peterburgo cenzūros komitetas 1901 m. rugpjūčio 25 d. priėmė nutarimą, draudžiantį išspausdinti dramos konkurso sąlygas. B. Sruoga savo studijoje (p. 28) rašo, kad dramos konkurso sąlygos iš Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos pateko į Vidaus reikalų ministeriją ir ten įstrigo ūkio skyriuje. Dėl to, esą, konkursas negalėjo būti paskelbtas ir neįvyko. Apie tai dokumentų nepavyko surasti.

Panaikinus lietuvių spaudos draudimą, Peterburgo lietuvių savitarpinės pagalbos draugijos valdyba vėl atnaujino dramos konkursą ir jo sąlygas paskelbė „Vilniaus žiniose“ [1905, balandžio 11 (gegužės 4)]. Nauja dramos konkurso sąlygose yra reikalavimas, kad konkursui pristatomi kūriniai būtų tinkami scenai. Naujojo konkurso sąlygos nereikalauja prisiųsti kūrinio konspekto rusų kalba. Be to, paskirtos trys piniginės, aukštesnės negu pirmajame konkurse, premijos.

Zemiau spausdinami du svarbesni su dramos konkursu susiję dokumentai: Peterburgo lietuvių savitarpinės pagalbos draugijos raštas S. Peterburgo cenzūros komitetui ir dramos konkurso sąlygos. Nors dramos konkurso sąlygų pagrindiniai punktai (pagal dramos konkurso komisijos protokolus) yra išdėstyti B. Sruogos studijoje, tačiau išties šis dokumentas niekur nebuvo skelbtas. Jis yra reikšmingas lietuvių dramaturgijos, literatūros bei apskritai kultūros istorijai.

¹ Komisijos darbą, remdamasis protokolais, yra nušvietęs B. Sruoga savo studijoje „Lietuvių teatras Peterburge 1892—1918“ (K., 1930).

Visi su pirmuoju lietuvių dramos konkursu susiję dokumentai yra Centriniam valstybiniam istoriniame archyve Leningrade: Дело С. П. Б. Цензурного комитета 1901, № 81 (ЦГИА, ф. 777, оп. 5. Ед. хр. 81, л. 1—5).

С. Петербургское Литовское
Общество Взаимного
вспоможения
апреля 24 дня 1901 г.
№ 29

В С. Петербургский
Цензурный Комитет

Согласно § 2 Устава С. Петербургского Литовского Общества Взаимного Вспоможения, Обществу разрешается устраивать увеселительные вечера 4 раза в год; доход с означенных вечеров поступает в пользу Общества. Для устройства вечеров Общество нуждается в драматических сочинениях на литовском языке. Желая приобрести таковые, Правление Общества постановило объявить конкурс на написание драматических произведений на литовском языке.

Поэтому Правление Общества, прилагая при сем условия конкурса, имеет честь покорнейше просить Цензурный Комитет дозволить отпечатать таковые для распространения.

Приложение: 1) Условия конкурса в 2-х экз. и 2) две гербовые марки достоинства.

Председатель Коллежский Секретарь
Ф. Мажонис
За Секретаря (parašas neįskaitomas)

Signatūra: ЦГИА, ф. 777, оп. 5. Ед. хр. 81, л. 1.

С. Петербургское Литовское Общество Взаимного Вспоможения доводит до сведения, что, согласно постановлению своему от 3 декабря 1900 г. под № 18, состоявшемуся на основании § 2 своего Устава², оно объявляет конкурс на написание драматических сочинений на литовском языке.

Условия конкурса:

1. Лица, желающие принять участие в конкурсе, могут представить свои драматические сочинения в Общество в течение шести месяцев со дня напечатания объявления. Если же в означенный срок не будет представлено сочинений, удовлетворяющих требованиям конкурса, такой будет продолжен, о чем будет объявлено.

---

² Draugijos įstatų 2-ame paragrafe rašoma: «Средства Общества образуются: .е) [из] сборов от устраиваемых, с надлежащего разрешения и с соблюдением установленных правил, в пользу общества спектаклей, концертов и т. п., увеселительных вечеров» (Устав С. Петербургского Литовского общества взаимного вспоможения. Спб. 1900, с. 4).

2. Драматические сочинения должны изображать современную жизнь литовского народа, включая сюда вообще вторую половину XIX столетия³.

Примечание. К конкурсу допускаются всякого рода драматические сочинения (как драмы, комедии, так и более мелкие произведения).

3. Вместе с сочинением должен быть представлен к конкурсу сжатый конспект на русском языке, а в запечатанном конверте должны быть обозначены адрес, имя и фамилия автора.

4. Авторы лучших сочинений, соответствующих правилам присуждения конкурса, получают премию, после разрешения их к представлению, по трем разрядам, а именно: первому в 50 руб., второму в 30 руб. и третьему в виде почетного отзыва.

5. Непризнанные почему-либо достойными премий сочинения будут сохраняться в Правлении Общества и по желанию выданы им лично или через поверенных авторов.

О результатах конкурса будет объявлено в газетах в форме особого отчета за подписью Членов Конкурсной Комиссии, от Общества назначаемой.

Сочинения должны быть присылаемы на имя Председателя Общества Ф. Мажонис (С П Бург, Садовая 49, кв. 35).

Signatūra: ЦГИА, ф. 777, оп. 5. Ед. хр. 81, л. 3.

Vilniaus Valstyb. universitetas
Bibliotekininkystės katedra

Įteikta
1961 m. kovo mėn.

---

³ Antrasis punktas cenzūros komiteto darbuotojo pabrauktas. Jis, atrodo, sukėlė cenzūros įtarimą ir buvo viena iš priežasčių, dėl kurių nebuvo leista paskelbti šio konkurso.